

Beeld: iStock

Ben Sajet
centrum

De eigenwaarde van geld

Charlotte Albers en
Monique Kremer

Jonge mensen met
een licht verstandelijke
beperking in de
hulpverleningspraktijk

Charlotte Albers studeerde sociologie (bachelor en master) aan de Universiteit van Amsterdam. Zij specialiseerde zich in de vraagstukken rondom burgerschap, participatie, kwetsbare groepen en (zorg) beleid. Daarna werkte zij aan het onderzoek onder jonge mensen met een licht verstandelijke beperking.

Monique Kremer is bijzonder hoogleraar Actief burgerschap, Universiteit van Amsterdam. Zij houdt zich bezig met o.a. samenleven in de superdiverse stad, de toekomst van werk, migratie en de verzorgingsstaat. Daarnaast is zij voorzitter van de Adviesraad Migratie (ACVZ).

Meer op eigen benen in de etnisch diverse stad

Deze publicatie is onderdeel van het onderzoeksproject *Meer op eigen benen in de etnisch diverse stad*. Dit project richt zich op jongvolwassenen met een licht verstandelijke beperking en bijkomende problemen zoals schulden, criminaliteit, verslaving en psychische problematiek. Zij hebben steeds meer moeite om deel te nemen aan de samenleving, vooral in de superdiverse, grootstedelijke context. Andere publicaties zijn: Kremer, M. (2022) 'Ik wil ook gewoon een normaal leven' en Arts, J. (2022) Tussen drie muren.

Het onderzoeksproject is o.a. gefinancierd door ZonMw. Zie www.bensajetcentrum.nl.

De eigenwaarde van geld

Jonge mensen met een licht verstandelijke beperking in de hulpverleningspraktijk

Samenvatting

Jonge mensen met een licht verstandelijke beperking dromen van een normaal leven. Geld verdienen en geld uitgeven horen daarbij. Maar het is lastig voor hen om een betaalde baan te vinden. En het is moeilijk om verstandig met geld om te gaan. Jonge mensen met een licht verstandelijke beperking hebben een groter risico op schulden, armoede. Ook bestaat de kans dat anderen misbruik maken van hun geld. Geld is voor veel van hen een moeilijk onderwerp. De afgelopen jaren deden wij daarom onderzoek naar geld in het leven van ongeveer vijftig jonge mensen met een licht verstandelijke beperking. We keken daarbij niet naar de financiële kant van geld, maar naar de sociale kant ervan: we wilden dus weten waarom geld voor hen belangrijk is. We liepen mee op een dagbestedingsplek en op plekken waar jonge mensen met een licht verstandelijke beperking wonen. We spraken daar met de jonge mensen zelf en met hun begeleiders. Zo konden we zien hoe deze jonge mensen aankijken tegen geld en hoe ze ermee omgaan. Ook onderzochten we wat hun begeleiders daarvan vinden en hoe zij de jonge mensen ondersteunen in de omgang met geld.

We kwamen er achter dat geld verdienen en geld uitgeven belangrijk is voor een gevoel van eigenwaarde. Door dure dingen te kopen laten deze jonge mensen zien dat ze erbij horen en niet minder zijn dan een ander. En door geld (of hun pinpas) te geven aan een vriend of familielid

tonen zij dat ze een goede vriend, zoon, of moeder zijn. Ook geld verdienen – een salaris – blijkt heel belangrijk om een goed gevoel over jezelf te hebben. Geld en eigenwaarde zijn aan elkaar verbonden. Dat is bij iedereen zo, maar het wordt nog belangrijker als je plek in de samenleving wankel is en je gevoel van eigenwaarde niet vanzelf door andere dingen overleefd blijft.

Geld en begeleiding

Begeleiders zien dat geld voor jonge mensen belangrijk is voor hun eigenwaarde, maar zij bekijken het ook van een andere kant. Begeleiders vinden het vooral belangrijk dat jonge mensen verstandige keuzes maken en niet meer geld uitgeven dan nodig is. En als het over werk gaat, vinden begeleiders het belangrijk dat jonge mensen mee doen, ook als daar geen salaris tegenover staat.

Het is inderdaad belangrijk dat jonge mensen mee doen en verstandig met geld omgaan. Maar voor een goede begeleiding in de omgang met geld, is het nodig dat er meer aandacht komt voor de eigenwaarde van geld. Begeleiders kunnen bijvoorbeeld meer tijd en aandacht besteden aan de teleurstellingen die deze jonge mensen ervaren wanneer zij proberen een normaal leven te leiden. Ook zou er betere wet- en regelgeving moeten komen die zorgt dat jonge mensen meer geld gaan verdienen wanneer zij werken. Maar er zullen altijd mensen zijn die het niet lukt een betaalde baan te vinden. We moeten ook denken aan hun gevoel van eigenwaarde. Er zouden daarom meer plekken moeten komen waar andere kwaliteiten gewaardeerd worden, zoals vriendschap. Zodat iedereen zich goed kan voelen over zichzelf.

1 Inleiding

Rosita¹ (30) heeft drie kinderen. Ze droomt van een ‘normaal leven’ met een eigen huis, en werk. Rosita komt door haar jonge kinderen nauwelijks buiten de deur. Ze heeft weinig vriendinnen. Die willen graag shoppen of koffie drinken en daarvoor heeft ze geld nodig, wat ze niet heeft. Rosita staat door eerder gemaakte schulden onder bewind. Tegen de afspraken met haar bewindvoerder in koopt ze op afbetaling veel kleren voor haar kinderen: “Ik ben hun moeder ik wil niet dat zij de pijn hebben van mijn schulden.”

“Ik zou veel trotser zijn als ik zelf mijn geld zou maken.”

Gregory (29) heeft in het verleden verschillende baantjes gehad, voor- namelijk in de horeca. Maar telkens kreeg hij ruzie met zijn baas. Hij had het gevoel dat hij niet met genoeg respect behandeld werd. “Mij moet je niet commanderen”, zegt hij. Nu krijgt hij een uitkering, maar dat zit hem niet lekker: “Ik zou veel trotser zijn als ik zelf mijn geld zou maken.” Hij wil vooruit maar weet niet goed hoe: “Ik weet niet wat een goed baantje is voor mij. Ik weet gewoon niet wat mijn plek is, weet je wel, qua dat in de maatschappij.”

Geld verdienen en geld uitgeven zijn een belangrijk onderdeel van wat jonge mensen met een licht verstandelijke beperking vaak een ‘normaal’ leven noemen: huisje boompje beestje. Maar beide dimensies – verdienen en uitgeven – zijn niet vanzelfsprekend voor de naar schatting 1,1 miljoen mensen met een IQ onder de 85 en weinig ‘adaptieve vaardigheden’: je niet kunnen aanpassen aan de samenleving. Vaak komt er niet genoeg geld binnen. Betaald werk is lastig te vinden en te behouden, doordat laaggeschoold werk vaak tijdelijk is en door de eisen die aan werkenden worden gesteld. Ongeveer 40 tot 55 procent is actief op de arbeidsmarkt.² Geld uitgeven is ook problematisch omdat de uitkeringen waar mensen een beroep op kunnen doen (Wajong en Participatiewet) structureel laag zijn.³ Mensen zoals Rosita en Gregory hebben bovendien vaak schulden

1 De namen in deze publicatie zijn gefingeerd. De personen op de foto's komen niet in het artikel voor.

2 Putman, L., Woittiez, I. (2020) Meer meedoen: Inzicht in de onderwijs- en arbeidsmarktaandeelname van mensen met een licht verstandelijke beperking. Den Haag: SCP.

3 Schuurman, M., Kröber, H., en M. Verdonchot (2013) Armoede bij mensen met beperkingen. Resultaten van onderzoek naar oorzaken, gevolgen voor inclusie, preventie en benodigde ondersteuning. Kalliope Consult/Vilans/Inclusie.nu.

en staan onder bewindvoering.⁴ Ze kunnen vaak niet goed met geld omgaan. Ze hebben moeite om hun impulsen te controleren en de lange termijn te overzien.⁵ Onze samenleving helpt ook niet mee. Omdat we steeds vaker digitaal betalen is geld heel abstract geworden en het voeren van een financiële huishouding is inmiddels behoorlijk complex.⁶

Jonge mensen met een lvb+

In deze publicatie doen we verslag van een langdurig kwalitatief onderzoek naar hoe jonge mensen met een lvb, zoals Gregory en Rosita, en hun begeleiders omgaan met en aankijken tegen de twee kanten van geld: verdienen en uitgeven. We onderzochten daarbinnen een specifieke groep, namelijk jonge mensen (18-30), met bijkomende problemen zoals een crimineel verleden of heden, drugsverslaving en psychische problematiek: lvb+ in het jargon van de hulpverleningspraktijk. Veel van deze mensen zijn niet in beeld van de hulpverlening. Degenen die wij onderzochten dus wel. Formeel ontvangen zij zorg omdat zij een licht verstandelijke beperking hebben. Zelf willen ze meestal niets weten van die term en leggen ze de oorzaak bij de heftige problemen en tegenslagen die zij eerder in hun leven meemaakten zoals huiselijk geweld, migratie of psychische problemen.

Achttien worden – de stap naar een volwassen zelfstandig bestaan – is voor hen groot. Ze hebben dezelfde dromen als hun leeftijdsgenoten: huisje, boompje, beestje; zelfstandig wonen, werk, kinderen, een fijne relatie. Ondertussen worstelen ze vaak met het dagelijkse leven, zoals een gezond dag-en-nachtritme of het op orde houden van hun kamer. Financiële problemen zijn daarbij aan de orde van de dag. Ze zijn zelden goed begeleid bij de financiële verantwoordelijkheden die de overgang naar volwassenheid met zich mee brengt. Vaak weten ze wel dat je vanaf je achttiende mag gokken, een telefoonabonnement mag afsluiten en op afbetaling kan kopen, maar niet dat je op die leeftijd ook verplicht bent een zorgverzekering af te sluiten. En ook niet hoe snel je in de financiële problemen komt wanneer je je zorgverzekering of telefoonabonnement niet betaalt.

.....

- 4 Jungmann, N., Kaal, H., den Hartogh, V., en B. Fermin (2018) LVB, schulden en werk. Utrecht/Den Haag: Hogeschool Utrecht.
- 5 Van Dam, R., Desain, L., Georg, K., Kruithof, M. en R. van Geuns (2018) Achtergrondinformatie voor bewindvoerders. LVB en schulden Signalen en passende begeleiding. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.
- 6 Tiemeijer, W. (2016) Eigen schuld? Een gedragswetenschappelijk perspectief op problematische schulden. Den Haag/Amsterdam: WRR/Amsterdam University Press.; Schuurman, M., Kröber, H. en Verdon-schot, M. (2013) Armoede bij mensen met beperkingen. Kalliope Consult/Vilans/Inclusie.nu.

Veel van hen kregen regelmatig boetes, voor zwaartrijden of openbaar dronkenschap, maar voelden niet meteen de noodzaak die te betalen. Of ze hadden al hun geld uitgegeven terwijl ze met vrienden op stap waren. Dan lopen de schulden snel op.⁷

Geld en eigenwaarde

In deze publicatie kijken we niet zozeer naar de financiële kant van geld, maar naar de sociologische kant ervan. We tellen dus niet de inkomsten en uitgaven van jonge mensen zoals Gregory of Rosita maar vertellen wat in hun leven de waarde is van geld. Voor ons allemaal geldt: aan wat en wie we geld uitgeven, drukt uit wie we zijn en wie we willen zijn. Geld is een taal: we communiceren met geld.⁸ En hoe en hoeveel geld we verdienen drukt in onze samenleving uit of we het gemaakt hebben, of we iemand zijn.⁹ Judith Elshout beschrijft in haar studie onder langdurig werklozen hoe belangrijk een salaris is voor hun gevoel van zelfrespect: “Want wie geld verdient zou meer waard zijn en meer respect verdienen.”¹⁰ Het gevoel van eigenwaarde ontstaat door de ogen van anderen. Hoe mensen in onze directe omgeving en in de samenleving naar ons kijken en ons waarderen vormt ons zelfbeeld.¹¹ Geld verdienen en geld uitgeven is daarom cruciaal voor ons zelfrespect.

Mensen die onderaan de samenlevingshiërarchie staan, lijken vaker bezig te zijn met het behoud van eigenwaarde.¹² Dat geldt ook voor jonge mensen met een licht verstandelijke beperking. In haar studie naar hun ervaringen bij beschutte werkplaatsen laat

.....

- 7 Zie ook Barendregt, C., en G. Rodenburg (2013) Schuldenproblematiek bij kwetsbare jongeren. Een kwalitatief onderzoek naar kwetsbare jongeren met schulden in Rotterdam. Rotterdam: IVO Instituut voor Onderzoek naar Leefwijzen en Verslaving.
- 8 Zelizer, V. (1994) The Social Meaning of Money. New York: Basic Books; Zelizer, V. (1996) Payments and Social Ties in Sociological Forum vol. 11 nr. 3 (1993).
- 9 Sennet, R. (2003) Respect. The formation of character in an age of inequality. London: Penguin Books.
- 10 Elshout, J.A.G. (2016) Roep om respect: Ervaringen van werklozen in een meritocratische samenleving. Amsterdam: Stichting de Driehoek.
- 11 Lamont, M. (2000) The Dignity of Working Men: Morality and the Boundaries of Race, And Immigration, New York: Russell Sage Foundation.; Sennet, R. (2003) Respect. The formation of character in an age of inequality. London: Penguin Books.
- 12 Lamont, M. (2000) The Dignity of Working Men: Morality and the Boundaries of Race, And Immigration, New York: Russell Sage Foundation.

Melissa Sebrechts (2018)¹³ zien dat een gevoel van erkenning voor hen heel belangrijk is maar helemaal niet vanzelfsprekend. Ze willen graag uitblinken en gezien worden, maar zijn zich ervan bewust dat het moeilijk is om aan de maatschappelijke normen van onafhankelijkheid, prestatie en intelligentie te voldoen.¹⁴ Ook andere bronnen van eigenwaarde, zoals vriendschap of liefde blijken voor deze jongvolwassenen vaak broos.¹⁵ Wanneer geijkte routes naar erkenning niet voldoende opleveren, grijpen zij naar andere – vaak problematischer – bronnen van (zelf)respect om te laten zien dat ze ertoe doen.¹⁶ Dat kan leiden tot criminaliteit of prostitutie.¹⁷

Leeswijzer

In deze publicatie laten we zien hoe jonge mensen met een lvb omgaan met en aankijken tegen geld verdienen en uitgeven: hun perspectief staat centraal. Maar we beschrijven ook hoe begeleiders daar naar kijken en handelen. Om een scherp beeld te krijgen, richtten we intensief kwalitatief onderzoek onder ongeveer vijftig jonge mensen met een lvb+: we deden dat met observaties en gesprekken. Ook spraken we met ongeveer zeven-tig professionals. Het onderzoek resulteert in handreikingen en inzichten die relevant zijn voor hulpverleners en beleidsmakers.

In hoofdstuk 3 beschrijven we één kant van de geldmedaille: het verdienen van geld, hoe kijken jonge mensen naar betaald werk, en hun begeleiders? In hoofdstuk 4 laten we zien waaraan en waarom jonge mensen geld (uit)geven en hoe de begeleiding daarover denkt en handelt. In hoofdstuk 5 trekken we conclusies en doen we enkele aanbevelingen, zowel voor de professionele praktijk als voor het beleid. Maar eerst laten we in hoofdstuk 2 zien hoe geldzaken (inkomsten en uitgaven) geregeld zijn voor de jongvolwassenen in de hulpverleningspraktijk.

13 Sebrechts, M.J.P.F. (2018) When doing your best is not good enough. Shaping recognition in sheltered workshops. Universiteit van Amsterdam: Proefschrift.

14 ibid.

15 Zie bijvoorbeeld Teeuwen, M. (2012) Verraderlijk gewoon: licht verstandelijk gehandicapte jongeren, hun wereld en hun plaats in het strafrecht. Amsterdam: SWP; Bredewold, F. H. (2014) Lof der oppervlaktigheid: Contact tussen mensen met een verstandelijke of psychiatrische beperking en buurtbewoners. Amsterdam: Van Gennep.

16 Sebrechts, M.J.P.F. (2018) When doing your best is not good enough. Shaping recognition in sheltered workshops. Universiteit van Amsterdam: Proefschrift.

17 Zie ook Universiteit van de straat: <https://universiteitvandestraat.nl/lvb-jongeren-en-risico-op-crimineel-gedrag/>.

Het onderzoek: hoe, wat en waar

De oriënterende fase van dit onderzoek (januari – juli 2017) bestond uit participatieve observaties op drie verschillende woonlocaties en een locatie waar jonge mensen voor ambulante ondersteuning kwamen. Deze locaties bevonden zich in een grootstedelijke regio van Nederland. Daarnaast werden gesprekken met verschillende zorgprofessionals gevoerd. In deze fase van het onderzoek werkte ook een assistent onderzoeker mee die zelf een lvb heeft. Dat hielp om inzicht te krijgen in waar deze mensen tegenaanlopen. In deze fase bleek dat het onderwerp geld zeer beladen is. Voor de mensen zelf, maar ook in de relatie met hulpverleners. Daarom verscherpten we de focus van ‘participatie-kansen en -belemmeringen’ naar ‘geld’.

Het onderzoek werd vervolgd op twee andere woonlocaties (maart – juli 2018, en juli – december 2020), waarvan één gericht op stabilisatie en doorstroming en een locatie waar mensen – begeleid – kunnen blijven wonen. Daarnaast is onderzoek gedaan bij een werkbedrijf (juni – december 2018), met zowel arbeidsmatige dagbesteding als activiteiten gericht op doorstroom naar reguliere betaalde arbeid.

Veldwerk

Eerste auteur Charlotte Albers deed al het veldwerk op de drie locaties. In totaal waren dat 65 dagen met participerende observaties, variërend van 4 tot 12 uur per dag. De onderzoeker deed mee met de activiteiten van de jongvolwassenen of ze liep mee met hun begeleiders. Vaak was het een kwestie van zitten en rondkijken en gesprekjes aanknopen met de jonge mensen zelf of hun begeleiders. In vergelijking met interviewen heeft deze onderzoeksmethode een belangrijk voordeel: de resultaten berusten niet enkel op het – soms beperkte – verbale vermogen van de mensen die centraal staan in het onderzoek. Bovendien heeft niet iedereen het vermogen om langere tijd in gesprek te zijn, de spanningsboog is soms kort. Deze onderzoeksmethode maakte het mogelijk interacties te zien tussen jonge mensen onderling, en tussen hen en hun begeleiders. Geld bleek een intiem onderwerp, er werd niet graag over gepraat. Het feit dat mensen altijd tekort hebben, droeg bij aan het ongemak en schaamte om erover te praten. Maar gebeurde het wel, dan ging het vaak gepaard met heftige emoties. Dat bleken goede aanwijzingen te zijn dat er iets van waarde in het gedrang kwam. Met korte gesprekjes kon daar naderhand op ingehaakt worden voor verduidelijking.

Samenhangend beeld

Zo ontstond beetje bij beetje een beeld van meer dan vijftig jonge mensen (tussen de 18 en 30, een enkeling iets ouder), zowel mannen als vrouwen. De mannen waren oververtegenwoordigd, met

name in het werkbedrijf. Zij hadden diverse (etnische) achtergronden en kwamen grotendeels uit de lage sociaaleconomische klassen. Van deze vijftig kregen we soms een oppervlakkige indruk of betrof het een momentopname. Veel van hen hadden een korte concentratieboog en de grootste moeite met het nakomen van afspraken. Soms hadden ze geen zin om te praten of waren ze achterdochtig: ze hadden in hun leven al zoveel hulpverleners gehad aan wie zij hun verhaal moesten vertellen. Een deel van de problemen waar deze jonge mensen mee worstelen werd daarmee ook problematisch voor het onderzoek. Toch tekende zich uit de vele losse flarden en fragmenten langzaam een helder en samenhangend beeld af. Door de terugkerende aanwezigheid won de onderzoeker vertrouwen zodat uiteindelijk twintig jonge mensen bereid waren mee te werken aan een interview, wat de gelegenheid gaf langere tijd één op één te praten en meer gerichte vragen te stellen.

Het werk van de begeleiders

Behalve van de jonge mensen zelf ontstond tijdens de observaties ook een beeld van de begeleiders en het werk dat zij deden. Zeventien begeleiders zijn ook individueel geïnterviewd. Daarnaast werden er focusgroepen gehouden (5 met in totaal 28 begeleiders) waarin specifiek gevraagd werd naar het onderwerp geld in het leven van de jonge mensen en in de begeleidingspraktijk. Zo ontstond een goed beeld van de manier waarop begeleiders hiernaar keken en welke rol zij daarin voor zichzelf zagen weggelegd. Omdat bewindvoerders een belangrijke rol spelen in de financiële begeleiding, zijn ook zij in het onderzoek betrokken. In totaal is er met zeven bewindvoerders gesproken: twee in een individueel interview en vijf tijdens een focusgroep. Daarnaast werd er nog met vijftien andere professionals gesproken, waaronder reclasseringsambtenaren, jobcoaches en werkbegeleiders, om ook vanuit hun perspectief extra zicht te krijgen op hulpverleningspraktijken en beleid.

2 Geld verdienen en uitgeven: hoe is het geregeld?

In dit hoofdstuk laten we in vogelvlucht zien hoe werk en uitkeringen geregeld zijn en hoe de financiële begeleiding in zijn werk gaat voor mensen met een lvb, en in het bijzonder voor de jonge mensen in ons onderzoek.

2.1 Werk en uitkeringen

Participatie is het codewoord in de Nederlandse verzorgingsstaat. Van iedereen wordt verwacht dat hij of zij meedoet, liefst op de reguliere arbeidsmarkt. Dat geldt ook – of beter: juist – voor (jonge) mensen met een lvb. Veel van hen vallen sinds 2015 onder de Participatiewet. Dat betekent dat van ze wordt verwacht dat ze ‘meedoen naar vermogen’. Als het niet lukt een reguliere baan te vinden, ontvangt een alleenstaande 70 procent van het minimumloon. ‘Bijverdienen’ kan slechts een half jaar en tot een bepaald bedrag (220 euro per maand). Tot de hervormingen in 2015 ontvingen veel van deze mensen een Wajong-uitkering, speciaal voor jonge arbeidsongeschikten. Ze kregen dan 75 procent van het minimumloon, en dat konden ze aanvullen tot 100, soms 120 procent van het minimumloon. Maar sinds 2015 krijgen mensen alleen een Wajong-uitkering, die tegenwoordig ook 70 procent is van het minimumloon, als zij op jonge leeftijd door ziekte of een beperking aantoonbaar niet in staat zijn (en ook niet zullen zijn) om zelfstandig meer dan 20 procent van het minimumloon te verdienen. Het gevolg is dat er nu veel uitkeringen naast elkaar bestaan, met verschillende regels en verantwoordelijke partijen. Welke uitkering je ontvangt hangt af van het moment van instroom en de omvang en veranderlijkheid van je verdienvermogen.

Structureel laag

Met de Participatiewet hebben gemeenten de taak om mensen met een lvb te ondersteunen om aan betaald werk te komen op de reguliere arbeidsmarkt en dat te behouden. Voor mensen met een Wajong heeft het UWV deze taak. De sociale werkvoorziening, waar mensen met een verstandelijke beperking voorheen onder aangepaste omstandigheden konden werken, is afgesloten voor nieuwe instroom. In plaats daarvan kunnen gemeenten inzetten op jobcoaches of beschut werk.¹⁸ De evaluatie van de Participatiewet

.....

¹⁸ Sadiraj, K., Hoff, S., en M. Versantvoort (2018) Van sociale werkvoorziening naar participatiewet: Hoe is het de mensen op de Wsw-wachlijst vergaan? Den Haag: SCP.

laat echter zien dat daarin nog weinig wordt geïnvesteerd en dat de arbeidsdeelname van mensen die voorheen in de sociale werkplaatsen werkten lager is dan in het verleden. En als ze wel werken, is dit grotendeels tijdelijk.¹⁹ De arbeidsdeelname van deze groep mensen is laag: naar schatting tussen de 40 en 55 procent, terwijl dat percentage bij de bevolking (15-75) zonder arbeidsbeperking op zo'n 70 procent ligt. En dat geldt ook voor jonge mensen met een lvb. Jongeren die van het speciaal onderwijs komen zitten merendeels thuis.²⁰

Er is ook de mogelijkheid tot (arbeidsmatige) dagbesteding, die georganiseerd wordt vanuit bijvoorbeeld de Wmo. Wie daar gebruik van maakt kan bovenop een uitkering een onkostenvergoeding van ongeveer acht euro per dag krijgen (inclusief reiskosten). Het beleidsparadigma is dat regulier werk cruciaal is en dat (meer) arbeid moet lonen. Maar het blijkt dat het voor de bestedingsruimte van jonge mensen in ons onderzoek niet zoveel verschilt als zij betaald werken, naar de dagbesteding gaan of op de bank blijven zitten. Het werk dat ze – vaak begeleid – kunnen doen is namelijk doorgaans op het minimumloon en zou alleen bij voltijds werken meer bestedingsruimte opleveren, maar dat is veelal een brug te ver. Hun inkomen is en blijft dus vaak structureel laag. Het is volgens het SCP²¹ en CBS²² rond de armoedegrens.

2.2 Financiële begeleiding

Het beheer van de financiën van cliënten is de afgelopen tien jaar steeds meer op afstand geplaatst van de dagelijkse begeleiding. “Zorgaanbieders zijn verantwoordelijk voor het leveren van verantwoorde zorg aan hun cliënten en daar valt het beheren van privégeden niet onder”, schreef minister Van Rijn.²³ Dat was voor die tijd anders. Begeleiders hielpen actief met de administratie, geld pinnen, of met het opstellen van een budgetplan, soms beheerden zorginstellingen zelfs privégeden van hun cliënten. Maar die verwevenheid van begeleiding en financiële dienstverlening werd een decennia geleden door zorgorganisaties en landelijke overheid steeds meer als onwenselijk gezien.²⁴ Het maakte cliënten kwetsbaar voor financieel wanbeleid van de instellingen; de toenemende complexiteit van financiën was een te grote belasting en verantwoordelijkheid voor

19 Van Echtelt, P. et.al (2019) Eindevaluatie van de Participatiewet. Den Haag: SCP.

20 Putman, L., en I. Woittiez (2020) Meer Meedoen. Den Haag: SCP.

21 <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkaart2019/waar-ligt-de-armoedegrens/>

22 <https://longreads.cbs.nl/armoede-en-sociale-uitsluiting-2021/>

23 Tweede Kamer, vergaderjaar 2012-2013, 31 839, nr. 252.

24 Tweede Kamer, vergaderjaar 2012-2013, 31 839, nr. 252.

de begeleiders; en het maakte hen kwetsbaar voor valse beschuldigingen van financieel misbruik. Het onderwerp geld leidde bovendien vaak tot conflicten binnen de begeleiding, wat de vertrouwensrelatie niet ten goede kwam.

Budgetbeheer en bewindvoering

Veel cliënten in zorginstellingen hebben te maken met budgetbeheer (vrijwillig, op basis van wederzijdse afspraken) en nog vaker met (veelal verplichte) bewindvoering, met wettelijk vastgelegde afspraken. Het hebben van een lvb is een van de wettelijke gronden voor bewindvoering. Soms zijn familieleden verantwoordelijk, maar vaak is er sprake van een professionele bewindvoerder. Onder het beheer van de financiën vallen taken zoals het aanvragen van eventuele uitkeringen en toeslagen; het tijdig betalen van alle vaste lasten, en als er schulden zijn het treffen van betalingsregelingen met schuldeisers en het afbetalen van de schulden. Mensen onder bewind krijgen dan enkel leefgeld. Vaak is dat zo'n vijftig euro per week, soms meer. Wanneer een cliënt een aankoop wil doen die het leefgeld overstijgt, kan hij of zij extra geld aanvragen bij de bewindvoerder. Die kijkt eerst of er financiële ruimte is, maar beoordeelt ook of de gewenste aankoop te rechtvaardigen is. Afhankelijk daarvan wordt dit extra geld al dan niet gegeven.

Bewindvoerders hebben weinig tijd per cliënt: ze kunnen 17 uur per jaar (22 uur wanneer er sprake is van problematische schulden) aan het dossier besteden. Daarmee is er vaak weinig ruimte voor (persoonlijk) contact. Uit het onderzoek van Jungmann et al. (2018)²⁵ naar schulden komt naar voren dat schuldhulpverleners en bewindvoerders in hun dagelijkse praktijk nauwelijks ruimte hebben om mensen met een lvb intensiever te begeleiden. Zij zouden die ruimte wel graag hebben, zodat ze hen een keer extra uit kunnen nodigen voor een gesprek, of extra (herhaalde) uitleg kunnen geven. Veel van deze mensen hebben dat nodig, om te kunnen voldoen aan wat er van hen wordt gevraagd.

Hoewel zorginstellingen formeel dus geen verantwoordelijkheid meer dragen voor de financiën van hun cliënten, en zich daar ook niet in mogen mengen, blijven geldpro-

De meeste jonge mensen in ons onderzoek konden niet vrij beschikken over hun eigen geld.

25 Jungmann, N., Kaal, H., den Hartogh, V., en B. Fermin (2018) LVB, schulden en werk. Utrecht/Den Haag: Hogeschool Utrecht.

blemen een rol spelen. Bij schulden (van drieduizend euro of meer, afhankelijk van de zorgorganisatie) wordt daarom bewindvoering vaak als voorwaarde gesteld voor behandel-
deling. Maar ook als er geen sprake is van een hoge schuld wordt er op bewindvoering
aangedrongen: de meeste jonge mensen in ons onderzoek konden niet vrij beschikken
over hun eigen geld. Als mensen in een instelling wonen ontvangen zij geen leefgeld van
de bewindvoerder, maar vaak eenzelfde bedrag (vijftig euro per week) aan ‘voedingsgeld’
vanuit de zorgorganisatie. Cliënten kunnen dit in natura ontvangen door mee te eten
op de woonlocatie of uitgekeerd krijgen. Zo kunnen mensen bijvoorbeeld leren zelf voor
gezonde maaltijden te zorgen.

Dit leefgeld is voor begeleiders een pedagogisch instrument. In het begin gaan begelei-
ders dan mee bij het boodschappen doen, later gaan mensen alleen, maar moeten zij de
bonnetjes ter verantwoording voorleggen. Als alles goed gaat, wordt de controle van de
bonnetjes losgelaten. Maar als er zorgen rijzen over de manier waarop het voedingsgeld
wordt besteed, bijvoorbeeld bij verslavingen of als maaltijden worden overgeslagen, kan
besloten worden het weer in te trekken en maaltijden in natura te verstrekken.

3 Geld verdienen: een salaris geeft eigenwaarde

Geld speelt een belangrijke rol in de dromen over een ‘normaal leven’. Sommigen fanta-
seren over roem en rijkdom en willen ‘tonnen verdienen’, maar de meesten hopen sim-
pelweg op een leven waarin ze zich geen zorgen hoeven te maken over geld. Een echte
baan en werken met ‘normale mensen’ – dus op de reguliere arbeidsmarkt – hoort daar
bij. Onze respondenten merken echter dat hun dromen vaak niet realistisch zijn. Essad
(30) vertelt dat hij voortdurend moet vechten om wat bereiken:

“Je denkt steeds van goh waarom kan hij het wel en ik niet? Eigenlijk droom ik ervan
om psychiater te worden maar door [mijn beperking] duurt alles bij mij veel langer en
denk ik niet dat dat me nog gaat lukken.”

3.1. Jongvolwassenen: ‘Ik werk niet voor niets’

De sociaal psycholoog Marie Jahoda en haar collega’s (1975)²⁶ deden onderzoek naar
werklozen en destilleerden uit hun ervaringen zes functies van werk. Naast inkomen (1)
zorgt het voor structuur in de dag (2); biedt het ruimte aan ontwikkeling en ontplooiing
(3); levert het sociale contacten en ervaringen op (4); maakt het mogelijk een bijdrage aan
de maatschappij te leveren (5) en is het een bron van status en identiteit (6). Ook voor
jonge mensen met een lvb draagt werk veel beloften in zich, werk hoort bij een ‘normaal
leven’.²⁷ Maar anders dan bij de werklozen uit Jahoda’s studie gaat het bij deze jonge men-
sen zelden over een goede dagstructuur, ontwikkeling en ontplooiing of sociale contac-
ten. Wel is werk van belang voor hun positie in de samenleving, zoals voor Gregory uit de
inleiding. Hij zoekt naar zijn plek in de samenleving.

Maar vooral de eerste functie van werk – je eigen geld verdienen – is voor veel van deze
jonge mensen cruciaal. “Ik hou er niet van mijn hand op te houden”, vertelt André, die
werkt met behoud van een uitkering (en bijverdient op de zwarte markt). Ook Gregory,
uit de inleiding, vertelde al: “Ik zou veel trotser zijn als ik zelf mijn geld mag maken.”
Een deel van de mensen heeft onrealistische verwachtingen van hun toekomstige sa-

²⁶ Jahoda, M., Lazarsfeld, P.F., en H. Zeisel (1975) Die Arbeitslosen von Marienthal. Ein soziographischer
Versuch über die Wirkungen langandauernder Arbeitslosigkeit, Frankfurt am Main: Suhrkamp.

²⁷ Van Eijkel, R., Gerritsen, S., Sadiraj, K., en M. Versantvoort (2020) De brede baten van werk. Den Haag:
CPB/SCP.

laris ('ik wil een ton verdienen'), maar minstens zo veel willen gewoon rond kunnen komen.

Nadia: "Ik hoef niet rijk te worden, maar ik zou het wel heel fijn vinden dat je zoveel verdient dat je niet steeds op je rekening hoeft te kijken van heb ik nog wel genoeg? Maar dat je weet ik kan alles betalen en ik hoef me geen zorgen te maken, dat zou heel prettig zijn."

Een inkomen verdienen is een belangrijk onderdeel van werk. De mensen uit ons onderzoek zijn daarin niet anders dan iedereen, inclusief begeleiders. Veel mensen benadrukken immers dat inkomen verdienen een belangrijke reden is om te werken.²⁸ Uit onderzoek van Thomas Kampen (2014)²⁹ blijkt dat mensen in de bijstand ook liever een baan hebben met een salaris in plaats van vrijwilligerswerk met behoud van uitkering. Veel jongvolwassenen zeggen: "Werk zonder salaris is geen echt werk."

Dagbesteding

Zeker voor onze onderzoeksgroep, die vaak worstelt met de dag beginnen, verslaving of psychische problematiek ligt een 'gewone baan' met een 'echt salaris' niet zomaar in het verschiet.³⁰ Als ze werken bij reguliere bedrijven, zoals de Albert Heijn of in de productie, dan is meestal in deeltijd met behoud van een uitkering en met continue begeleiding. Maar veel van de jonge mensen in ons onderzoek komen terecht op werkervaringsplekken of (arbeidsmatige) dagbesteding. Bij die dagbesteding ontvangen cliënten een kleine onkostenvergoeding bovenop hun uitkering (zo'n acht euro per dag, inclusief reiskostenvergoeding).

Dagbesteding is niet iets waar veel jongvolwassenen van dromen. Ze zeggen dat dagbesteding (of soms ook begeleid werken met behoud van uitkering) geen echt werk is. Dat

.....

28 Conen, W. (2020) 'Waarden van werk in Nederland', WRR Working Paper 38, Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

29 Kampen, T. (2014) Verplicht vrijwilligerswerk. De ervaringen van bijstandsccliënten met een tegenprestatie voor hun uitkering. Amsterdam: Van Gennep.

30 Arts, J. (2022) Tussen drie muren. Een onderzoek naar de belemmeringen en mogelijkheden voor jongvolwassenen met een licht verstandelijke beperking om (duurzaam) te participeren in (betaald) werk. Amsterdam: Ben Sajet Centrum; Van Eijkel, R., Gerritsen, S., Sadiraj, K., en M. Versantvoort (2020) De brede baten van werk. Den Haag: CPB/SCP.

vervult in hun ogen dus niet altijd de functies van werk. Sterker nog: veel jongvolwassenen schamen zich als zij 'voor niets' naar dagbesteding gaan. Dat wat ze dagelijks doen geen betaalde baan is, blijkt een bron van frustratie en zorgt zelfs voor een gebrek aan zelfrespect. Tim en Achmed zijn daarom nooit helemaal eerlijk over hun dagbesteding:

"Ik zeg meestal maar dat ik in de transport zit. Ik schaam me ervoor, en ik wil niet dat mensen weten dat het verbonden is aan [zorginstelling]", zegt Tim. "Ik zeg altijd dat ik in de transport in het buitenland werk", zegt Achmed. "Ik schaam me nog niet eens zo erg voor [naam van het werkbedrijf], maar dat je maar acht euro per dag verdient. Daar schaam ik me echt voor, ik ben al 27!" "Ik ben nog jong, 23", zegt Tim, "maar ik zeg het ook niet, dat kan gewoon echt niet, dat is helemaal niets en we moeten er wel van naar ons werk komen, lunch en verzekeringen betalen, alles!"

Zolang zij niet echt betaald worden voor hun arbeid, levert het in hun ogen ook niet dezelfde maatschappelijke status op. Het veel gehoorde argument "ik ga niet werken voor niets" duidt dus op de frustratie dat van hen verwacht wordt te werken zonder daarvoor de immateriële erkenning te krijgen die meekomt met een salaris. Daarbij gelden bepaalde normen over wat iemand op een bepaalde leeftijd zou moeten verdienen ("Ik ben al 27 en ik verdien maar acht euro per dag!"). Het feit dat zij een dagvergoeding krijgen die ver onder het minimumloon ligt, onderstreept dat ze falen en heeft een negatieve invloed op hun gevoel van (eigen)waarde.

Persoonlijke verdienste

Een salaris, schrijft Judith Elshout (2016)³¹ in haar studie onder werklozen, weerspiegelt ook je persoonlijke verdienstelijkheid ten opzichte van anderen. Pas als iemand anders bereid is een offer te brengen door ervoor te betalen wordt duidelijk wat je waard bent in de ogen van een ander, en dat heeft zijn weerslag op je eigenwaarde. Geld is ook een taal: het vertelt wat je waard bent voor een ander. En ook in vergelijking met een ander.

Tim heeft opgezocht hoeveel verhuizers normaal verdienen. Dat is een stuk meer dan dat hij krijgt. "Uitbuiting" vindt hij het.

"Mijn begeleider krijgt betaald om mij te helpen en om opdrachten binnen te halen, maar zij laat mij al het werk doen!" "Ik sjouw me te schompes maar ik zie er niets voor terug!"

.....

31 Elshout, J.A.G. (2016) Roep om respect: Ervaringen van werklozen in een meritocratische samenleving. Amsterdam: Stichting de Driehoek.

Het werk dat ze doen vraagt veel van jonge mensen, maar levert hen in hun ogen niet zo veel op. Op de ‘werkvloer’ staat hun gevoel van eigenwaarde soms ook onder druk. Ze werken vaak in ondergeschikte posities, met weinig ontwikkelingsmogelijkheden. Verveling, ruzies en pestgedrag komen nogal eens voor op beschermde werkplekken³²; de sfeer is niet altijd positief. Dat komt ook door henzelf, omdat ze zich soms ‘opblazen’ (zich groter voordoen dan dat ze zijn en opscheppen) of snel op hun teentjes zijn getrapt.³³

Als het werk mensen zo zwaar valt en ervaren wordt als een aanslag op hun zelfrespect, dan verwachten ze ten minste een financiële beloning. De afwezigheid van een salaris om het werk te compenseren wordt als een persoonlijke miskening ervaren: zijn ze dan zo weinig waard? Dat verklaart ook het gevoel van vernedering en onrecht dat je wel eens hoort op dagbestedingsplekken. Zo vertelt Ensio:

“Ik voel me gewoon als slaaf behandeld, ik ben er helemaal klaar mee. Ben ik nu cliënt of werknemer?! Ik bedoel [...] het is echt zwaar werk dat we doen en je krijgt er helemaal niets voor terug!”

En Ferdi:

“Ik ga solliciteren voor een baan waarvoor ik ook gewoon betaald wordt. Ik ga niet meer voor jan lul in de keuken omdat ze denken hij kan lekker koken hier. Ik ga niet meer in de keuken, ik ga niet meer naar dagbesteding omdat niemand me hier serieus neemt, dit is gewoon uitbuiting.”

Voordelen kunnen uitleggen

Wanneer ze moeten werken zonder dat daar een redelijke financiële vergoeding tegenover staat, voelt dat voor deze jonge mensen als onrechtvaardig, zelfs als “slavernij” of “uitbuiting”. Een salaris compenseert voor het gebrek aan machtsevenwicht tussen

32 WRR (2020) Het betere werk. De nieuwe maatschappelijke opdracht. Den Haag: WRR.

33 Zie ook Sebrechts, M.J.P.F. (2018) When doing your best is not good enough. Shaping recognition in sheltered workshops. Universiteit van Amsterdam: Proefschrift; Arts, J. (2022) Tussen drie muren. Een onderzoek naar de belemmeringen en mogelijkheden voor jongvolwassenen met een licht verstandelijke beperking om (duurzaam) te participeren in (betaald) werk. Amsterdam: Ben Sajet Centrum.

werkgever en werknemer, zoals Elshout (2016)³⁴ ook opmerkt. Een werkgever kan van werknemers eisen dat zij naar hun werk komen – en op tijd – omdat daar een salaris tegenover staat. Beide partijen kunnen zo uitleggen welk voordeel zij uit de overeenkomst halen. Dus voor het behoud van hun (eigen) waarde moeten de jongvolwassenen uit kunnen leggen welk voordeel zij van dit ‘werk’ hebben. Er worden wel eisen gesteld (op tijd komen, je werk afmaken) maar wat krijgen zij ervoor terug? Geen salaris. Het feit dat ze wel een uitkering krijgen is voor hen een abstract gegeven dat zij vergeten als ze concreet aan het werk zijn.

Als de jonge mensen in ons onderzoek niet goed kunnen uitleggen wat het financiële voordeel is van hun dagbesteding of begeleide werk, en het zelfs leidt tot schaamte en gezichtsverlies, kunnen ze makkelijker verleid worden om ‘snel geld’ te verdienen in het criminele circuit. André, Jonathan en Baldur halen daar hun geld vandaan en noemen zich trots ‘ondernemer’. Dat verleent hen eigenwaarde; het laat zien dat ze iemand kunnen zijn. Ronselaars in de drugshandel of seksindustrie spelen vaak in op de broze eigenwaarde van deze mensen.

3.2. Begeleiders: ‘Iedereen moet werken voor zijn geld’

In veel zorginstellingen wordt participatie, of dat nu dagbesteding is of een reguliere baan, min of meer als voorwaarde gesteld voor behandeling (“Als je hier wilt wonen, zul je moeten werken”). Hulpverleners vinden het belangrijk dat cliënten ‘een zo’n normaal mogelijk leven’ leiden en daar hoort werk vanzelfsprekend bij. Anders dan de jongvolwassenen, denken begeleiders dat beschermd werk of dagbesteding bijna alle beloften die Jahoda beschrijft kunnen vervullen. Vooral de tweede functie ‘het zorgt voor structuur in de dag’ wordt vaak benoemd:

“Werk zorgt voor een nuttige invulling van de dag [...] en een natuurlijke vermoeidheid aan het einde van de dag. [...] Dat is een andere vermoeidheid dan om 10.00 uur ‘s ochtends al een jointje roken en daar moe van zijn.”

De gedachte is dat als mensen bezig zijn en op tijd opstaan, ongewenst gedrag kan worden tegengegaan zoals gokken, criminaliteit of verslaving. Ook benadrukken begeleiders het belang van ontwikkeling en ontplooiing (3) en “leuke sociale contacten” (4). Een bij-

34 Elshout, J.A.G. (2016) Roep om respect: Ervaringen van werklozen in een meritocratische samenleving. Amsterdam: Stichting de Driehoek.

drage kunnen leveren aan de samenleving (5) wordt ook vaak genoemd. Maar dat krijgt wel een specifieke invulling. Bij veel begeleiders speelt het gevoel dat hun cliënten te makkelijk denken dat zij recht hebben op geld, zonder er iets voor te hoeven doen: 'Iedereen moet werken voor zijn geld', zeggen ze vaak.

Opvallend is dat hulpverleners de primaire functie van werk, namelijk dat het zorgt voor inkomen, nummer één bij Jahoda en bij de jongvolwassenen zelf, nauwelijks benadrukken. Ze weten wel dat dagbesteding weinig geld oplevert, en mensen er niets of nauwelijks op vooruitgaan, maar ze spreken er weinig over met hun cliënten. Misschien omdat ze ook weinig kunnen veranderen aan het krappe wettelijk financiële kader?

Begeleiders redeneren dus vooral vanuit een 'participatielogica': meedoen is belangrijker dan salaris. Ze houden hun cliënten vaak voor dat als ze maar een stap zetten, van de bank komen, en werknemersvaardigheden leren, ze daarna misschien een echte baan krijgen. Dagbesteding is dan een opstapje naar echt werk. Om daar een voorschot op te nemen wordt al gewerkt aan 'op tijd komen', 'verantwoordelijkheid nemen' en 'prestaties leveren'; het is 'bijna werk'.³⁵ Begeleiders proberen hun cliënten realiteitsbesef bij te brengen over wat werken werkelijk behelst. Dat realiteitsbesef geldt ook voor de beloning, veel begeleiders geven aan dat hun cliënten irreële verwachtingen hebben: "Ze denken dat ze zesduizend euro per maand kunnen verdienen." Begeleiders weten dus wel dat mensen weinig extra verdienen door te werken, maar ze benadrukken de vele andere redenen – zoals het belang van een dagstructuur – waarom het toch goed is om er wel naartoe te gaan.

3.3. Botsende logica's: participatie versus eigenwaarde

Terwijl de hulpverlening dus nauwelijks bezig is met de inkomstenkant van het kasboek, is een salaris verdienen juist heel belangrijk voor jongvolwassenen, net als voor de meeste mensen. Terwijl begeleiders een participatielogica hanteren, speelt bij deze jonge mensen vaker de logica van het behoud van hun – toch al broze – eigenwaarde. Voor hen betekent meedoen zonder financieel voordeel vaak gezichtsverlies. Dit leidt nog wel eens tot frustraties in de hulpverleningspraktijk, voor de mensen zelf en voor begeleiders. Mensen zijn lastig te motiveren of haken na verloop van tijd teleurgesteld af.

.....

³⁵ Zie ook Sebrechts, M.J.P.F. (2018) When doing your best is not good enough. Shaping recognition in sheltered workshops. Universiteit van Amsterdam: Proefschrift.

Een begeleider zet dat zo uiteen:

"De bedoeling is dat iedereen werk of dagbesteding heeft. In de praktijk is dat niet zo, helaas. De jongeren zitten met name thuis. Maar het is wel iets waar we mee bezig zijn, en wat we proberen te veranderen (...) We zitten er eigenlijk altijd wel bovenop, dat het zinvol is om toch.... [Maar] ze zijn slecht te motiveren. Dagbesteding al helemaal. [cliënten zeggen dan:] "Want wat verdien je daar nou eigenlijk mee? Ik bedoel ik ga er een beetje voor niks mijn dag zitten vullen. Dat ga ik niet doen." Zij willen meteen tonnen verdienen en dat het meteen interessant [is]. Dan zit je vaak ook met uitkeringen, wat mag je bijverdienen en wat niet, en schuldhulpverlening."

De jonge mensen in ons onderzoek ervaren bij gebrek aan salaris al snel een gevoel van vernedering, zeker als de dagbesteding wordt geframed als werk. Bovendien kan 'doen alsof het echt werk is' leiden tot onhelderheid en frustratie:

Tim: "Eigenlijk werk je hier voor je uitkering (...) maar we moeten wel op tijd komen, dan is het opeens wel weer werk! We moeten op tijd komen, ons aan afspraken houden, maar als we er zijn is er soms geen flikker te doen, zitten we uit ons neus te eten." "Ja", vult Achmed aan, "zij [werkbegeleidster] zegt dat geld niet belangrijk is en dat het om andere dingen gaat, om ervaring en zo, maar zij komt zelf ook echt wel voor het geld!"

Voor jonge mensen zoals Tim en Achmed is het van belang dat hun activiteiten echt lonen, zeker als die worden bestempeld als 'echt werk'. Het blijkt voor begeleiders lastig om jonge mensen te overtuigen dat ook de andere functies van dagbesteding – zoals dagstructuur – net zo belangrijk zijn. Het is vooral geld dat telt.

Het zou kunnen bijdragen aan de helderheid als bij dagbestedingsplaatsen niet langer wordt gedaan alsof mensen 'werken'. Begeleiders zouden dan meer kunnen werken aan activiteiten waarin jonge mensen zich gezien en gewaardeerd voelen, zonder in te zetten op 'bijna werk'. Ook jonge mensen kunnen daaruit voldoening halen en een – zij het broze – identiteit construeren. Zo vertelt Nadia, heel creatief, dat ze fotografe is, om later ietwat beschaamd toe te voegen dat er op de dagbesteding veel met fotografie wordt gedaan. Als gezelligheid en het kameraadschap meer worden benadrukt, maakt de afwezigheid van een financiële vergoeding minder uit, al zal het voor de jongvolwassenen altijd tweederangs werk blijven: liefst willen ze, net als iedereen, echt werk, met een salaris.

4 Geld uitgeven geeft eigenwaarde

Omdat veel jonge mensen structureel een laag inkomen hebben, meestal een uitkering, en vaak bezig zijn hun schulden af te betalen, hebben ze een krap budget. Dat zorgt elke dag voor stress. Want voor bijna alles in onze samenleving is geld nodig. Zo vertelt Rosita:

“Het ergste aan geldstress is dat je telkens als je een idee hebt, het niet kan vanwege geld. [...] En zo gaat het steeds, je komt met een idee, een oplossing, en dan kan het niet vanwege geld.”

Omdat veel van deze jonge mensen een bewindvoerder hebben, zijn ze voor extra uitgaven afhankelijk van zijn of haar goedkeuring, en het duurt vaak wel even voordat zo'n verzoek is verwerkt. Ze hebben dus niet alleen weinig geld, ze kunnen er vaak zelf niet over beschikken, en zeker niet meteen.

“Ik ben al 24 en ik ga nog steeds niet over mijn eigen geld”, zegt Tamara.

Net als voor ieder ander is geld meer dan een betaalmiddel. Waaraan we geld uitgeven zegt iets over wie ze zijn of wie we willen worden en raakt daarmee aan ons gevoel van eigenwaarde (zie hoofdstuk 1). Deze jonge mensen kunnen bovendien veelal minder terugvallen op andere zaken zoals werk, sociale relaties, hobby's of talenten om uitdrukking te geven aan wie zij zijn. Voor veel van hen is een betaalde baan of een liefdesrelatie niet vanzelfsprekend. Het kleine beetje geld dat ze wel kunnen uitgeven is voor hen dus van extra grote waarde.

4.1. Waaraan en waarom jonge mensen geld uitgeven

Kopen om iemand te zijn of te worden

Jonge mensen hebben door hun verstandelijke beperking vaak weinig overzicht over hun financiën, of geven het uit zonder daar goed over na te denken. De mensen uit ons onderzoek besteden bijvoorbeeld al hun voedingsgeld aan wiet, of kopen op afbetaling zonder na te denken hoe ze dat gaan financieren. Tegelijkertijd kunnen mensen bewust maaltijden overslaan of wekenlang goedkope noodlesoep eten om zogenaamde 'luxe' producten te kunnen kopen, zoals mooie schoenen, een dure jas of een lekker luchtje. Ramiro (31) geeft volgens zijn begeleider en bewindvoerder teveel geld uit aan kleding, geld dat bedoeld is voor eten. Aangezien eerdere gesprekken niets opleverden, hebben

ze besloten dat hij niet langer voedingsgeld krijgt. Voortaan moet hij mee-eten met wat er in de instelling gekookt wordt en kan hij geen extra geld meer aanvragen bij zijn bewindvoerder. Daardoor is hij zwaar gefrustreerd en neerslachtig. Dat hij mee moet eten met de rest betekent voor hem een grote achteruitgang in zijn vrijheid. Maar nog erger is dat hij geen kleren meer kan kopen. Want hij wil niet twee keer hetzelfde aan als hij op zondag naar de kerk gaat. Doordeweeks maakt hem niet uit, maar op zondag wel. Ramiro ziet zichzelf als artiest; van muziek wordt hij blij. “Die hebben toch ook nooit twee keer dezelfde kleren aan.” Alles waar hij ooit van droomde, een gezin, een opleiding, is onmogelijk gemaakt of gebleken. Het enige dat hij nog heeft is zijn artiestendroom. Behalve dat hij af en toe bij het buurthuis mag spelen heeft hij verder geen optredens. Voor Ramiro is kleding en zijn spectaculaire blauwe gitaar het enige dat hem bevestigt in zijn identiteit als artiest.

Waaraan mensen hun geld besteden drukt uit wie ze zijn, of willen zijn. Voor Ramiro zijn nieuwe kleren zijn enige houvast om zijn eigenwaarde te behouden in het leven dat hij niet gekozen heeft en ook niet wil. Voor jonge mensen is de rol van consumptie extra groot omdat zij vaak nog geen status kunnen ontlenen aan hun professionele of economische positie in de samenleving, schrijft Milner (2004).³⁶ Dat geldt des te meer voor de jonge mensen die door hun beperking weinig kansen ervaren in de samenleving.

Waaraan mensen geld uitgeven drukt ook uit waarvan zij dromen. Zoals Juan (20) die van een muziekcarrière als rapper droomt. Hij woont bij zijn moeder en heeft geen vast inkomen. Af en toe werkt hij zwart wat bardiensten op festivals. Het geld dat hij daar verdient “investeert” hij zoveel mogelijk in zichzelf, zegt hij: “In nieuwe schoenen bijvoorbeeld, of in een stereo set”, waarvoor hij nu aan het sparen is. Voor Juan is zijn muziekcarrière zijn hoop op een betere toekomst. Een stereo set maakt iets van die gedroomde toekomst voelbaar.³⁷

Geld uitgeven om mee te doen en erbij te horen

Geld wordt ook uitgegeven om erbij te horen. Op de woonlocaties en in het werkbedrijf dragen mensen dezelfde Nike sneakers en trainingspakken om bij een bepaald groepje te horen. Regelmatig worden dure telefoons tevoorschijn getoverd om samen naar schoenen te kijken. In onze samenleving is het kopen van consumptiegoederen aan de orde

36 Milner, M. (2004) Freaks, geeks, and cool kids: American teenagers, schools, and the culture of consumption. New York: Routledge.

37 Vergelijk Deutsch, N.L., & Theodorou, E. (2010) Aspiring, consuming, becoming: Youth identity in a culture of consumption. Youth and Society, 42(2), 229-254.

van de dag. Voor jonge mensen is consumptie vaak extra belangrijk, omdat zij zich in een levensfase bevinden waarin zij zich los proberen te maken van hun ouders en tegelijkertijd hun sociale positie binnen peergroups en de bredere samenleving moeten 'bevechten'.³⁸ Voor jonge mensen met een lvb lijkt kopen, en vooral veel en dure dingen kopen, nog belangrijker omdat zij niet vanzelfsprekend voelen dat zij erbij horen en er toe doen. Met schoenen en telefoons laten ze zien dat ze niet onder doen voor een ander. Ze zeggen dat ze absoluut niet naar de Zeeman willen gaan of tweedehandsspullen willen kopen.

Samen consumeren is ook een belangrijk tijdverdrijf. Dat geldt voor veel mensen, maar voor deze groep speelt daarbij nog eens extra mee dat ze weinig omhanden hebben. Bovendien: als al je vrienden naar de McDonalds gaan is het niet eenvoudig om nee te zeggen. Als deze jonge mensen samen gezellig op pad zijn geweest komen ze vaak platzak thuis. Om vriendschappen te onderhouden is geld uitgeven noodzakelijk.

Dat zien we bij Rosita (30). Zij is een moeder met grote schulden en daarom staat ze onder bewind. Omdat zij jonge kinderen heeft, en weinig geld, komt zij vaak het huis niet uit. Ze is dan ook heel blij wanneer twee andere jonge moeders die ze nog kent van het moeder-kindhuis haar vragen of ze mee gaat shoppen nu de kinderbijslag weer is gestort. Rosita is de enige van hen die onder bewind staat, en moet dus langer wachten voordat zij bij haar geld kan. Tegen de tijd dat ze het geld heeft, hebben de andere moeders het al lang uitgegeven. Ook een ander voorstel, om een keer samen wat te gaan drinken, heeft zij af moeten slaan, omdat ze echt geen geld meer had en zo is het contact tussen hen verwaterd.

Geld geven aan anderen: aan broeders geef je je pinpas mee

Hoewel een taboe – geld hoort toch niet in sociale relaties – is geld geven belangrijk voor de verbintenissen die mensen met elkaar aangaan. Het is een taal waarmee we sociale relaties afbakenen, uitdrukking geven aan wat we voor een ander voelen en wat een ander aan ons heeft, schrijft de sociologe Viviana Zelizer (1996).³⁹ Dat geldt ook voor de jonge mensen in het onderzoek. Vooral voor de jonge mannen is het bijvoorbeeld belangrijk dat ze geld kunnen uitgeven op een date, zodat ze aan het meisje kunnen laten zien dat ze iemand zijn, dat ze van waarde zijn. Hun eigenwaarde komt in het gedrang als ze een etentje of drankje niet zouden betalen.

38 Harter, S. (1999) The construction of the self: a developmental perspective. New York: Guilford Press.;

Deutsch, N.L., & Theodorou, E. (2010) Aspiring, consuming, becoming: Youth identity in a culture of consumption. *Youth and Society*, 42(2), 229-254.

39 Zelizer, V. (1996) Payments and Social Ties in *Sociological Forum* vol. 11 nr. 3 (1996).

Dat geldt ook voor geld geven aan vrienden. Hoe makkelijker en hoe meer geld je aan de ander geeft, hoe dieper de relatie: geld heeft een signaalwaarde. Zo vertelt Juan over het verschil tussen 'gewone' vriendschappen en broederschap:

"Ik heb vierduizend vrienden op facebook, maar met vijftig daarvan ga ik echt om. Met ongeveer twintig of tien daarvan ga ik chillen, dat zijn vrienden. Daarmee ga ik ook uit en dan geef je af en toe een rondje. Maar er zijn er vijf dat zijn mijn broeders. Alleen die vijf zou ik mijn fiets uitlenen." **"Bij broederschap doet geld er niet toe"**, vertelt Juan verder, "we voelen elkaar aan. Als iemand geen geld heeft betalen de anderen, we helpen elkaar." En om dat verder te verduidelijken: "Aan broeders geef je je pinpas mee."

Maar je pinpas meegeven aan iemand anders kan je behoorlijk in de financiële problemen brengen. Financieel misbruik van mensen met een lvb komt geregeld voor. Juan heeft dat zelf ook gemerkt. Door het uitlenen van zijn pinpas is uiteindelijk zijn bankrekening geblokkeerd en kan hij geen nieuwe aanvragen. Toch is het vanuit Juan gezien een logische daad: geld geven bevestigt de positie die hij inneemt binnen de groep en zorgt voor zelfrespect.

Dat zien we ook bij Murad wiens eigenwaarde behoorlijk in het gedrang komt omdat hij zijn moeder geen geld kan geven. Hij heeft namelijk extra geld aangevraagd om bij te kunnen dragen aan de medicijnen voor zijn zieke moeder in Marokko, maar tot zijn grote frustratie heeft zijn bewindvoerder dat geweigerd.

"Hij zegt gewoon nee!" roept Murad ongelovig uit. "En dat terwijl hij zegt voor mij te sparen! (...) En ik vraag het niet eens voor mezelf, voor mezelf hoef ik alleen het leefgeld om eten van te kopen. Dit is voor mijn moeder!" Wat nu? "In mijn bed liggen huilen en me heel hard schamen. Wat moet ik anders?"

Voor Murad raakt dit aan alles wat hij belangrijk vindt: zijn moeder, haar gezondheid, en zijn rol als zoon om bij te dragen aan de familie, wat gebruikelijker is bij gezinnen met een migratieachtergrond.⁴⁰ Daarmee staat niet alleen zijn familierelatie op het spel maar ook zijn eigenwaarde. We zien dat ook bij armere families, waar het gebruikelijk is dat geld van de een naar de ander stroomt, naar waar op dat moment de nood het hoogst is. Zo betaalde Patrick, die het zelf zeker niet breed heeft, twee maanden zijn zorgverzekering niet om een uithuiszetting van zijn moeder te helpen voorkomen. Er staat kortom

40 Singh, S. (2017) Money and Family Relationships. The biography of transnational money. In: Bandelj, N., Wherry, F.F. and V.A. Zelizer (eds.) 2017 *Money Talks. Explaining How Money Really Works*, p.p. 184-198.

vaak niet alleen veel op het spel voor het familielid in kwestie (gezondheid, huisuitzetting) maar ook voor henzelf, namelijk hun eigenwaarde, hun waarde als ‘goede vriend’ of ‘goede zoon’.

4.2. Begeleiders: het huishoudboekje op orde houden

Veel begeleiders brengen de financiële problemen van hun cliënten voornamelijk in verband met het verkeerde uitgavenpatroon van de jongvolwassenen, dus niet met de inkomstenkant: “Ze krijgen genoeg om van te leven”, “Ze geven het vaak aan de verkeerde dingen uit”, “Hun prioriteiten zijn anders.”

Ze zien wel dat geld belangrijk is om vriendschappen en familierelaties te onderhouden, maar zeggen ook:

“Ik denk ook [dat ze] vriendschap meer materialistisch inzien. Zo van als ik degene iets niet geef dan zijn we dus geen vrienden meer. Dus dan geen nee durven zeggen. Dat speelt ook wel mee.”

Begeleiders maken zich zorgen om de kwetsbaarheid van hun cliënten en vinden dat mensen in sociale relaties meer voor zichzelf moeten opkomen, en zich niet over moeten leveren aan de sociale druk om geld (pinpas!) en spullen te geven. Ze hebben daarin een andere weging dan hun cliënten, zoals dit citaat laat zien:

Begeleider: “Ik had ook weer een cliënt die had inderdaad een keer zijn pinpas aan moeder en een zus gegeven. Nou ja die rekening was leeg. En dan vraag je aan haar ‘vond je het vervelend?’ [zegt ze] “Nee maar zo helpen we elkaar.”

Begeleiders zien ook dat spullen kopen door de jongvolwassenen vooral een manier is om erbij te horen, om ‘deel te zijn van een bepaalde club’. Ze ‘compenseren’ daarmee dat ze niets hebben.

Begeleider 1: “[I]k ken genoeg lvb’ers, ook buiten het werk. Dan hebben ze dan van die Canadese jassen aan, dat ik denk, waar hebben ze dat van kunnen betalen? Die kosten zevenhonderd, achthonderd euro. Ik bedoel zelf doe je het niet, maar hè, buiten dat. Maar ja, het is toch die status. Ik wil toch ook iets betekenen. **Door statussymbolen te kopen, maskeren ze hun lvb.**”

Begeleider 2: “Ik kan iets niet, maar dat wil ik vooral heel erg maskeren met alles wat ik wel heb.”

Begeleider 3: “Het is een soort van overcompenseren.”

Begeleiders vinden het bijna zielig dat uiterlijk en statussymbolen zo belangrijk zijn, en dat geld uitgeven aan “luxegoederen” de enige manier lijkt te zijn “om te kunnen connecten”. Ze stimuleren een verstandig uitgavenpatroon en keuren bepaalde consumptie soms af. Dat gaat over het kopen van statusgoederen maar bijvoorbeeld ook over een “luke broodje kapsalon” of als mensen “niet echt handig boodschappen doen”. Voor begeleiders is geld vooral bedoeld om in het noodzakelijke levensonderhoud te voorzien. Dure Canadese jassen vallen daar niet onder en eten bij McDonalds of een friettent ook niet.

Besparingstips en budgetplannen

Het allerbelangrijkste in de ogen van begeleiders is dat hun cliënten leren verstandige keuzes te maken. De reactie van begeleiders op de ‘verkeerde uitgaven’ is vaak gericht op het nog meer afschermen van financiën, door bewindvoering, of door cliënten weerbaarheidstrainingen voor te stellen, om “nee” te leren zeggen. Waar bewindvoerders verantwoordelijk zijn voor het beheer van het geld en de zorg voor de vaste lasten, hebben begeleiders (wettelijk) een beperktere rol. Daarbij richten zij zich – noodgedwongen – op het ‘kleine huishoudboekje’: het leef- of voedingsgeld dat hun cliënten zelf kunnen besteden. Zij zien daarin voor zichzelf vooral een pedagogische taak: het begeleiden in het maken van de ‘juiste keuzes’ in hun uitgaven om er zo voor te zorgen dat het huishoudboekje op orde blijft. Binnen de begeleidingsgesprekken gaan gesprekken over geld daarom merendeels over besparingstips, hulp bij het opstellen van een spaar- of budgetplan, cursussen gericht op het beheren van het budget (grip op je knip) of tips bij het boodschappen doen. Zo vertelt een begeleider:

“Ik heb een cliënt die vijftig euro in de week krijgt, maar van die vijftig euro gaat hij drie keer in de week, of vier keer, vijf keer naar de Mc[Donalds]. Ja, en dan zegt hij: ‘Ik heb geen brood, ik heb geen drinken, ik heb geen melk.’ Maar als hij gewoon kijkt naar een boekje [reclamefolder], ik zeg maak een boekje open en kijk welke aanbiedingen er zijn, misschien heb je soms vijf pakken drinken, of vier pakken drinken voor twee euro vijftig, daar red je het de hele week mee, koop siroop... (maakt een handgebaar van dat is toch logisch).”

Begeleiders zijn scherp op ‘verkeerde keuzes’, maar milder over ‘domme’ uitgaven. Dat zijn uitgaven die ze toeschrijven aan de beperking, zoals het onvermogen om lange termijn consequenties te overzien, of een gebrekkige impulscontrole, of omdat zij “de waarde van geld niet snappen”. Ook daarvoor biedt inzicht in het huishoudboekje de oplossing. Het streven is dat mensen controle krijgen over de uitgavenkant van het kasboek. Want begeleiders zijn vaak pragmatisch, en aan de uitgaven kan gewerkt worden, de beperkte inkomsten beschouwen ze min of meer als gegeven.

Het kader van het huishoudboekje geeft ook een afbakening van waar het geld voor bedoeld is: niet om weg te geven aan vage vrienden of om een jas van te kopen maar om “van te leven”. En wat dat laatste inhoudt, zien de begeleiders ingeperkter dan de jongeren. Omdat het veelal belegd is bij de bewindvoerders, behandelen hulpverleners geld bovendien als een financieel-administratief onderwerp dat relatief los staat van andere levensgebieden. De gesprekken over geld gaan dus meestal niet over hoe om te gaan met een moeilijk te verwezenlijken droom (Juan en zijn stereo set) of over het maken van vriendinnen (Rosita).

4.3. Botsende logica's: huishoudboekje versus eigenwaarde

Hulpverleners zien dus wel dat de uitgaven van hun cliënten belangrijk zijn voor hun eigenwaarde en sociale positie, maar maken die ondergeschikt aan een ander doel: het op orde krijgen en houden van het huishoudboekje. Voor de jonge mensen zelf is het huishoudboekje ook niet onbelangrijk. Ze gebruiken de besparingstips van hulpverleners (“geen A-merken kopen”) en zijn er trots op als ze ‘slim boodschappen’ doen. Maar het huishoudboekje verliest het als hun eigenwaarde op het spel staat. Ze geven geld uit aan dure jassen, gaan vaak naar de McDonalds of lenen hun pinpas uit aan een familielid om gezichtsverlies te voorkomen. In de praktijk blijkt dat het idee dat een keurig huishoudboekje alle geldstress doet verdwijnen, niet zo uitpakt. Ook al zijn de financiën ondergebracht bij een bewindvoerder en daarmee keurig in beheer, dan levert het jonge mensen nog voortdurend stress en spanningen op. Weerbaarheidstrainingen en besparingstips zijn nuttig, maar niet voldoende om te zorgen dat mensen beter met hun geld omgaan.

Er wordt nog wel eens langs elkaar heen gepraat: begeleiders keuren aankopen af of geven besparingstips, de jongvolwassenen zeggen “ja, ja”, maar doen er weinig mee. Er is dan sprake van twee botsende logica's. De logica van het huishoudboekje die begeleiders hanteren en de logica van de mensen zelf die gericht is op behoud van eigenwaarde. Dat zorgt ervoor dat de begeleiding voor wat betreft geld niet altijd werkt. Voor deze jonge mensen is het belangrijk overzicht te hebben over hun financiën en impulsaankopen te beperken. Maar voor een betere omgang met geld hoort daar ook nog andere hulp bij. Ze hebben ook begeleiding nodig in de vraag achter de geldvraag: over de rol die geld speelt voor eigenwaarde. Wanneer die waarde van geld erkend wordt kan gezocht worden naar alternatieven en ontstaat er wellicht ook ruimte om lastige financiële kwesties bespreekbaar te maken, zoals geld verdienen met seks of schulden maken. Of zaken die te maken hebben met geld en familierelaties, of de teleurstellingen die mensen hebben om een ‘normaal’ leven te leiden.

5 Conclusie en discussie: meer tijd en beleid voor de eigenwaarde van geld

Waarom kopen jonge mensen met een licht verstandelijke beperking dure schoenen en jassen of gaan ze vijf keer per week naar de McDonalds? Waarom lenen ze hun pinpas uit aan een verre vriend, met soms desastreuze financiële gevolgen, terwijl ze al zo krap bij kas zitten? En waarom zijn ze soms moeilijk te motiveren om naar de dagbesteding te gaan, terwijl ze een uitkering hebben en het goed is om wat om handen te hebben? Dat door hun beperking financieel overzicht ontbreekt en vandaag belangrijker is dan volgend jaar, speelt zeker een rol. Maar het is te makkelijk hun omgang met geld volledig toe te schrijven aan de kenmerken die behoren bij een licht verstandelijke beperking.

Door geld uit te geven aan consumptiegoederen laat je zien dat je erbij hoort, dat je meedoet, dat je niet onder doet voor een ander. Soms koop je er een toekomstdroom mee: die dure schoenen geven je houvast als toekomstig rapper. En wie zijn geld (of pinpas) uitleent, laat zien dat hij een goede vriend, zoon of moeder is. Geld uitgeven is een taal die wij allemaal spreken. We leven in een samenleving waarin kopen en geld geven uitdrukken wie we zijn en willen zijn, en om wie we geven. Dat geldt nog sterker voor de jonge mensen in ons onderzoek, omdat hun eigenwaarde en sociale positie voortdurend onder druk staan. Geld uitgeven, ook als je dat eigenlijk niet hebt, is belangrijk om geen gezichtsverlies te leiden. Bij gebrek aan een goede baan of warme familie is het één van de weinige middelen die ze hebben om hun eigenwaarde te verdedigen.

Behoud van eigenwaarde speelt ook bij geld verdienen, de inkomstenkant van geld. Deze jonge mensen zijn veelal afhankelijk van een uitkering en gaan er bij dagbesteding en begeleid werk nauwelijks op vooruit. Hun gebrek aan echt werk met een echt salaris zien ze als een teken van maatschappelijk falen en de lage beloning (acht euro per dag bij dagbesteding) ervaren ze als gebrek aan persoonlijke erkenning. Het veel gehoorde “ik werk niet voor niets” is dus een manier om zelfrespect te behouden.

Niet blind, wel te weinig aandacht

De hulpverleners zijn zeker niet blind voor de sociale betekenis van geld. Maar ze koppelen dat vaak niet expliciet aan de eigenwaarde van de jongvolwassenen. Daardoor krijgen

Het idee dat een keurig huishoudboekje alle geldstress doet verdwijnen, pakt niet zo uit.

de teleurstelling en frustratie als gevolg van het ontbreken van een echt salaris niet zo veel aandacht. Begeleiders hanteren vaak een participatielogica. Zij vinden geld verdienen (een salaris) bij dagbesteding of werkervaringsplaatsen veel minder essentieel dan de jonge mensen in ons onderzoek. Begeleiders kunnen er bovendien niets aan doen dat werken bij dagbestedingsplekken niet loont, ze staan daarin met lege handen. Het is volgens hen belangrijker dat mensen een dagstructuur hebben, om verslaving of gokken tegen te gaan, of nieuwe sociale contacten te krijgen op de werkplekken. Dergelijke plekken worden vaak voorgesteld als ‘bijna werk’, als een opstapje naar echt werk: mensen kunnen er werknemersvaardigheden aanleren, zoals op tijd komen en goed omgaan met collega's.

Daarnaast zijn begeleiders gericht op de logica van het huishoudboekje: cliënten helpen om verstandige keuzes te maken (geen dure consumptiegoederen te kopen of pinpassen uitlenen) en proberen ze heel praktisch te helpen met besparingstips (kijk naar de aanbiedingen van de supermarkt). Werkt dat in hun ogen onvoldoende, dan moeten bewindvoerders, die op grotere afstand van het dagelijks leven staan, het uitgavenpatroon aan banden leggen.

De logica van de hulpverleners botst soms met de logica van de jonge mensen uit ons onderzoek. Want de logica van participatie (meedoen zonder salaris) en de logica van het huishoudboekje (geld is bedoeld voor noodzakelijk levensonderhoud) is soms tegengesteld aan de logica van het behoud van eigenwaarde, die voor de jonge mensen op de voorgrond staat. Hoe waardevol het ook is om hen te begeleiden naar zinvolle dagbesteding, als er geen aandacht is voor de eigenwaarde die meekomt met een salaris, dan zal het moeilijk blijven hen te motiveren. En hoe belangrijk het ook is om deze jonge mensen te helpen met het voeren van een verstandige financiële huishouding, zolang er onvoldoende aandacht is voor het belang van geld uitgeven om gezichtsverlies te voorkomen, zullen schulden zich opstapelen en stress over geld blijven bestaan. Hoe kan er aandacht komen voor de logica van eigenwaarde, naast die van participatie en het huishoudboekje? Wat is daarvoor nodig in de hulpverleningspraktijk en wat is er nodig in beleid?

5.1 Handreikingen aan de praktijk en aan beleid

Praten over geld

“Praat maar niet over geld, dan breekt de pleuris uit”, vertelde een begeleider in het begin van het onderzoek. Ze refereerde daarmee aan de spanningen die soms ontstaan in de hulpverleningspraktijk omdat mensen altijd geldgebrek hebben. Maar het is juist wél goed als begeleiders en ook bewindvoerders echt praten over geld, en wat het ontbreken

daarvan betekent voor het gevoel van eigenwaarde van hun cliënten. Het is van belang om uitgebreider te praten over hoe het voelt als mensen geen echt salaris verdienen. En over wat ze kopen en waaraan ze geld uitgeven, en ook waarom ze dat doen: praat kortom samen over ‘de vraag achter de geldvraag’. Cursussen zoals ‘Grip op je knip’, weerbaarheidstrainingen en inkooptips zijn uiteraard belangrijk, maar blijken niet altijd afdoende. Veel jonge mensen met een lvb merken dat hun droom om een ‘normaal’ leven te leiden – waar inkomen een belangrijke rol in speelt – niet bereikbaar is. Het is belangrijk dat hulpverleners het belang van eigenwaarde en de rol van geld daarbij, erkennen. Praten over geld verdient veel meer tijd en aandacht van de hulpverlening.

Strikte afbakening in de hulpverleningspraktijk opnieuw bezien

Zoals eerder vermeld ontfermen vooral externe financiële professionals zich tegenwoordig over het kasboek van mensen met een lvb. Dat heeft als voordelen dat het zorgt voor stabiliteit en dat het de begeleiders ontlast (hoofdstuk 2). Maar er zijn ook nadelen: nu is er niemand die het ‘grotere gesprek’ aangaat over wat het bijvoorbeeld betekent om continu een krap budget te hebben in een samenleving waar geld centraal staat. Bewindvoerders staan bovendien op afstand van het dagelijks leven en hebben weinig uren tot hun beschikking. Begeleiders, die het ook altijd druk hebben, zijn vooral praktisch behulpzaam en mogen zich ook niet bemoeien met geldzaken, afgezien van het voedingsgeld. Die strikte afbakening zou daarom opnieuw tegen het licht gehouden moeten worden.

Het is van belang om
uitgebreider te praten
over hoe het voelt als je
geen echt salaris verdient.

Echt werk

Veel van de jonge mensen in ons onderzoek willen graag een echt salaris verdienen (in plaats van een uitkering) met echt werk. Maar de meesten kunnen niet voltijds werken en hebben continue begeleiding nodig, op het werk en ‘thuis’. Hoe lastig het is voor mensen met een lvb om op de reguliere arbeidsmarkt een plek te vinden, blijkt ook uit verscheidene onderzoeken van het Sociaal en Cultureel Planbureau (hoofdstuk 2). Voor onze onderzoeksgroep, mensen met lvb+, geldt dat nog sterker. Dat vergt veel inzet van werkgevers, gemeenten en zorginstellingen. Die inzet dient zich tegelijkertijd te richten

op het op maat creëren van werk én op intensieve, langdurige begeleiding.⁴¹ Een methode die in de ggz succesvol is, Individual Placements and Support (IPS), wordt tegenwoordig ook ingezet voor mensen met een lvb.⁴²

Geld kunnen verdienen

Een heet hangijzer is dat veel jonge mensen er nauwelijks financieel op vooruit gaan als ze begeleid gaan werken of naar dagbesteding gaan. Doordat veel van hen niet voltijd kunnen werken komen ze maar lastig uit de uitkering, en bijverdienen mag alleen tijdelijk (hoofdstuk 2). Begeleiders die hen proberen te motiveren kunnen aan deze finan-

ciële kwestie niets veranderen. Dat is een beleidsmatig en maatschappelijk vraagstuk. Aan de slag gaan kan voor deze mensen pas echt lonend worden als het sociale zekerheidsstelsel anders wordt ingericht. Geld verdienen is belangrijk voor ieders eigenwaarde, maar zeker van degenen die voelen dat ze onderaan de samenleving staan. Daarbij is de vraag relevant of de hoogte van de uitkeringen en het minimumloon überhaupt voldoende zijn, zoals verschillende wetenschappers en organisaties betwisten.⁴³ Als er weinig of geen ver-

betering in hun situatie komt, zullen de structureel lage lonen en uitkeringen voor de jonge mensen uit ons onderzoek een levenslange worsteling met armoede betekenen.

Alternatieve bronnen voor eigenwaarde

Niet iedereen zal op de reguliere arbeidsmarkt geld kunnen verdienen, daarvoor hebben sommige jonge mensen met een licht verstandelijke beperking teveel zware problemen. Dagbesteding als ‘werk’ of ‘bijna werk’ presenteren, met eisen die lijken op betaald werk – maar zonder echt salaris – is voor hen niet altijd helder en kan tot frustratie leiden.

41 WRR (2020) Het betere werk. De nieuwe maatschappelijke opdracht. Den Haag: WRR.

42 <https://www.lifewiselvb.nl/wp-content/uploads/2021/05/210531-rapportage-JobWise-def.pdf>.

43 Zie bijvoorbeeld SER (2021) Verkenning werken zonder armoede. Den Haag: SER; Kampen, T., Sebrechts, M., Knijn, T., en E. Tonkens (red.) (2020) Streng maar onrechtvaardig: de Bijstand gewogen. Amsterdam: Van Genneep.; Boumans, S. (red.) (2020) Denkend aan 14 euro. Amsterdam: Van Genneep.

Als dagbesteding nauwelijks extra geld oplevert, is het belangrijk dat er op die plekken aandacht wordt besteed aan andere bronnen van eigenwaarde dan een salaris.⁴⁴ De focus zou minder op ‘werknemersvaardigheden’ kunnen liggen en er zou juist meer ruimte kunnen komen voor andere kwaliteiten, zodat die kunnen floreren. Dat kan door situaties te creëren waarin iemand gewaardeerd wordt omdat ze bijvoorbeeld goed kan fotograferen of omdat iemand zorgzaam is. In onze samenleving wordt eigenwaarde vooral gevormd door een betaalde baan, een huis, een gezin: allemaal zaken die begeleiders niet voor hen kunnen toeveren. Maar wat begeleiders wel in handen hebben is een sociale relatie met jonge mensen waarin zij hen kunnen zien en waarderen, oftewel hun eigenwaarde bevestigen. Zorgorganisaties kunnen in hun woonlocaties en dagbesteding hier aandacht aan geven.

Ten slotte zijn er ook buiten de hulpverlening meer bronnen van eigenwaarde nodig, waardoor jonge mensen met een lvb meer zelfrespect kunnen krijgen. Denk bijvoorbeeld aan de rol die zij kunnen spelen in de buurt, vrijwilligerswerk met ouderen of sportverenigingen. Dat is een opgave die niet alleen geldt voor lokale beleidsmakers – maar eigenlijk voor onze hele samenleving.

44 Zie ook Arts, J. (2022) Tussen drie muren. Een onderzoek naar de belemmeringen en mogelijkheden voor jongvolwassenen met een licht verstandelijke beperking om (duurzaam) te participeren in (betaald) werk. Amsterdam: Ben Sajatcentrum; Sebrechts, M.J.P.F. (2018) When doing your best is not good enough. Shaping recognition in sheltered workshops. Universiteit van Amsterdam: Proefschrift.

Met dank aan: jonge mensen met een lvb, Buro Ervaringskracht, begeleiders, bewindvoerders, jobcoaches, Danielle Dijks, Hans Willemsen, Gerben Moerman, Jan Willem Duyvendak, Yvonne Heijnen-Kaales, Tea Keijl (Tekstbureau Zonder H), Marjan Landman (Marjan Landman Grafische Vormgeving) en Annelies Christiani

Beeld: iStock; de personen op de foto's komen niet in het artikel voor.